

Տարեկան 10 ռուբլի, վեց ամիսը՝ 6 ռուբլի, երեք ամիսը՝ 3 ռ. 50 կ. ամիսը՝ 1 ռ., հասարակ 5 կոպեկ, Բաժանորդ գրեցած են Թիֆլիսում և Բաքուում խմբագրատանը:

Խմբագրություն հասցեն՝ Тифлисъ. Редакция «Нор-Даръ»
կամ Tiflis. Rédaction «Nor-Dar».

Խմբագրատանը բաց է ամեն օր (բացի տոհմ օրերից) ժամը 9-ից մինչև 2-ը: Յայտարարությունները ընդունվում են ամեն լրագրության օրը: Յայտարարությունները բաժին 2 կ., ընկերների համար կրկնապատկի:

ԲՈՎԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Առաջնորդող. — Խորհրդատու խմբակներ.
Քրոնիկոն. — Լուսինի Բաբայանի
Լուսինի Բաբայանի ծննդն հա-
րաբանակը (չարուն): Մասնախոսու-
թիւն.
Քաղաքական. — Քաղաքական լու-
սեր.
Խառն լուսեր.
Երկրորդական և երրորդական.
Նոր-Պարս-ի պատմականներ.
Բանասիրական. — Արմենիսա
(կերպ):
Յայտարարություններ.

Թիֆլիս, 4 ապրիլ 1889

ԽՈՐՀԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Եթե անընդհատ մեր ստացած
նամակները կամենանք որոշել,
թե մեր հայ հասարակություննե-
րը իբրև հային չունենա՞նք զբաղ-
ված, որ ամեն տեղ էլ հայ
հասարակությունները, հայ հա-
մայնքը գլխավորապես զբաղված
են գաղութական, երեցփոխական,
հոգաբարձական, քահանայի, քա-
րոզչի խնդիրներով:
Եկեղեցի և դպրոց, քահանայ և
քարոզիչ, երեցփոխ և հոգաբար-
ձու՝ որոնք են կազմում այն շրջ-
անակը, որի մէջ ամփոփուած է
հայի միտքը, ձգտումներն և ցան-
կությունները:
Միթէ այդ շրջանակից դուրս
հայը կեանք չունի կամ թէ ու-
րիշ միտք, այլ ձգտումներ, ցան-

կություններ չունի: Անտարակոյս,
ունի, բայց մեր շուրջը նայելով
և ի նկատի առնելով անընդհատ
ստացած մեր նամակները, վստա-
հով թեամբ կարող ենք ասել, որ
մենք ճշգրտութեամբ որոշել ենք
արդէ հայ հասարակությունների
մտքի, ձգտումների և ցանկու-
թիւնների շրջանակը:
Եկեղեցի չունինք կամ ունինք,
բայց այս դրութեան մէջն է, ժա-
մասացութիւնն այսպէս է, երգե-
ցիկ խումբ չկայ, երգեցողություն-
ներ վատ է: Դպրոցը այս դրու-
թեան մէջ է, ուսուցիչները այս-
պէս են, քահանայ չունինք, ու-
նինք, բայց... Հարկաւոր էր, որ
այսպէս լինէր. քարոզիչ ենք ու-
զում, ժողովուրդին քարոզ է հա-
րկաւոր, ժողովուրդը բարոյական,
հոգեկան միխթաղութիւնից զուրկ
է մնում, որովհետեւ քարոզիչ չկայ,
քարոզ չէ լսում. երեցփոխ ունինք,
բայց հաշիւ չէ տալիս, եթէ տա-
լիս է հաշիւը՝ փող չկայ. հոգա-
բարձուներն այսպէս են, անգա-
րար հոգաբարձական վեճեր թե՛
ուսուցիչների հետ, թե՛ հոգեւոր
իշխանութեան հետ և թե՛ իրենց
մէջ:
«Նոր-Պարս»-ին հետևող գիտէ,
որ «Նոր-Պարս»-ը եկեղեցու և դպ-
րոցի, քահանայի և քարոզչի, ե-

րեցփոխութեան և հոգաբարձու-
թեան և զբանցից ծագող և զը-
րանց վերաբերեալ խնդիրների մա-
սին շատ անգամ խօսել է, յարու-
ցել է խնդիրներ, արել է նախ-
ադրարարող առաջարկություններ,
նկատողություններ, խորհրդածու-
թիւններ՝ չեղածը գլուխ բերելու,
եղածը՝ կատարելագործելու, պա-
կասը՝ լրացնելու, վստա՝ արմա-
տախիլ անելու, լաւը՝ հաստատելու
համար, բայց ամեն բան մնացել
է գրեթէ նախկին դրութեան մէջ,
միմիայն մտքերն են մի փոքր
լուսավորուել: Այդ կողմից միայն
մեր աշխատանքը ի զուր չէ ան-
ցել: Կան ի հարկէ «նոր» մար-
դիկ, որ շատ «ընդունակ» մտքեր
ունին և իրենք չեն շատանալ
այն շրջանակով, ինչ որ մենք
վերը որոշեցինք. չէ որ կան «կա-
նանց էմանցիպալիստ» խնդիր,
«պապկուներ», որպէս զի կարո-
ղանանք բաժանուել և զոյնա-
նանք մեծ-մեծ խնդիրներ:
Թող լինին դրանք, թող այդ-
պէս լինի, բայց այն շրջանակը,
որ մենք վերը որոշեցինք արդէ
հայոց համար, նա շատ ընդարձակ
է, անհամեմատ ընդարձակ է և
իւր մէջ ամեն բան ամփոփում է,
եթէ միայն եղած դրութիւնը
փոփոխութեան ենթարկելով՝ գէթ

ամենափոքր չափով հասնէր այն
բարձրութեան, ինչ որ լաւ է,
նպատակարար մար է և ցանկալի:
Դժբաղդաբար մեր որոշած շրջա-
նակում իսկ տեսնում ենք, որ
երեցփոխութիւնն էլ, հոգաբար-
ձութիւնն էլ և՛ միւսն էլ՝ միայն,
բոլորն էլ ասես խօսքը մէկ արած
նպատակում են գործի անկման
և ոչ վերականգման:
Թողնելով հեռաւոր երկրներում
ցրուած հայերին, եթէ հետեւենք
Կովկասի հայի համայնական կեան-
քին, զարմանքով կը նկատենք մի
կնոյն երևոյթները իւր բոլոր ման-
րամասնութեամբ: Ամեն տեղից ե-
թէ հոգաբարձուն գանգատուում է
ուսուցիչներից կամ հոգեւոր վար-
չութիւններից, իսկ այս վերջիններս ա-
ռաջիններից, ամեն տեղից էլ միև-
նոյն գանգատներն են լինում. ա-
մեն տեղ էլ եթէ երեցփոխ գան-
գատում է ժողովուրդից, իսկ ժո-
ղովուրդը երեցփոխից, ամեն տե-
ղից էլ գանգատը գրեթէ միևնոյնն
է լինում՝ համարեա թե՛ միևնոյն
բառերով:
Սա ինչ է ապացուցանում. մի-
թէ օրհնով ապացուցանում է, որ
հայը հոգաբարձու լինել, երեցփոխ
լինել կարող չէ, հայը դպրոց կա-
ռավարելու կամ կարգին՝ առանց
«զաւթադալի» ուսուցիչ լինել կա-

րող չէ: Եթէ այդպէս լինէր, այդ
կը նշանակէր, որ այս ինչ մարդը
կարող չէ կարգին, պարտաճանաչ
երեցփոխ լինել, հոգաբարձու լի-
նել և այլն, որովհետեւ հայ է:
Բայց այդ սխալ է և անհիմն:
Միևնոյն հայը, որ պարտադրանք
երեցփոխ է, հաշիւ չէ տալիս ժո-
ղովրդին, հասարակական փողերը
կլանում է, նա բարեխիղճ և կար-
գին հաշուապահ է այս ինչ առեւ-
տրական տանը կամային ինչ բան-
կուում: Այն հոգաբարձուն, որ ա-
մեն բան խառնում է հայ դպրո-
ցում, ինտրիգանք է լարում, կու-
սակցութիւններ կազմում և շինե-
լու տեղ ամեն բան քանդում է,
գոյն այդ մարդը ուրիշ գործում,
ուրիշ հանգամանքում լաւ, հա-
մեստ, խաղաղութեամբ կառավարիչ է,
ուսուցիչը, որ սկզբունքի ա-
նունով պատրաստ է հոգաբարձու-
թեան գլխին օյններ գալու և
տեսիլ գէժ գործանքներ լարելու, նոյն
ուսուցիչը ուրիշ մի օտար դպրո-
ցում ամենակարգին, պարտաճա-
նաչ և հեղաբարձ ուսուցիչ է:
Սա ցոյց է տալիս, որ այդ ե-
րևոյթների պատճառները չպէտք
է անձնաւորութիւնների մէջ ո-
րոնել, այլ գործադրած, առան-
գական կարգերի մէջ:
Պէտք է փոխել, ոչնչացնել

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԱՐՄԵՆԻՍՏԱ *)
(Վերջ.)

Արմենիսայի սերն ատելութեանը պէս
բուռն ու դաշտաբան էր. այն սովորա-
կան կանանցից չէր, որոնք մէկ անկու-
մով բոլորովին նուազատեսնում են: Արմե-
նիսան, ընդհակառակը, իւր անկումովը
բարձրացել էր: Իւր անփորձ օրերում
խաբուրթեան զո՞ գնացած լինելով, իւր
տարիքից աւելի լաւ էր և ծանրաբեռ-
դէմը ունէր:
Պարզապէս մի պաճու կին լինելով
հանդերձ, միտ պատկառանք էր ազ-
դում ամենին:
Ինչպէս համակերպուել ինձ, չեմ իմա-
նում, բայց գիտեմ, որ իւր ամենից եր-
ջանիկ սիրահարն եղաւ:
Երկնքն աւելի ջիւղ ու կապույտ
երկնքու ինձ, ծովն աւելի ճիւղ ու իւր ա-
վազը քաղցրամրմունջ ու խաբարուար,
ծաղիկը, ծառերը, լեռներն ու անառիճ-
նութիւնը սիրեցի, գիշերուան ասազերը
մոտրիւմ ու բարեկամ եղան ինձ. բարե-
սիրտ ու հնգահամբոյր դարձայ, առա-
ջին անգամն լինելով տիեզերքն իւր
վիտիւթեան մէջ գիտեցի, զմայլեցայ, ա-
ռանաւորներ գրեցի, սիրահար էի:
Մի հրաշալի տեսիլ է կեանքն՝ երբ
դիտուէի այն վարպետի պատուածքից,
որին պատանութիւն ենք անուանում:
Այսուհետեւ այլ եւ չպիտի տեսնեմ ոչ
այն երանութեան և ոչ էլ այն խղճի
տանջանքների օրերը:
Արմենիսան անուշաման գորով էր ցոյց

տալիս ինձ. իմ չլիթած ու երկչու գիր-
քս նրան նախամեծար թուեցաւ. դործն
ու ձեռներեց մարդի համարձակութիւն-
նից. կանայք այսպէս են, մայրական
հոգածութիւն են ուղում ունենալ իրենց
մանրամասն վրայ. հոգածութիւն՝ որ մի
տեսակ իշխանութիւն է ներկայորում.
ամօթելած ու զողորմուն պատանին, որ
առաջին անգամը սեղմում է մի կնոջ
ձեռքը, փորձ ու յանդուգն երկտառա-
րդից աւելի է սիրում:
Անկարելի բան պատահեցաւ մեզ. եր-
կուս էլ փոխադարձաբար երջանիկ ե-
ղանք. անկարելի ասի, որովհետեւ սիրող
մէջ մէկի երջանիկութիւնը միւսի տա-
ռապանքից է բաղկանում:
Սա նրա յայտնի մտերմին ու ընկերն
էի. ամենքն էլ զարմացան ու նախան-
ձեցան վրաս. ինչ կերպով էի յաղդել
այս բաղդը վայելելու, չիմացան երբեք:
Սա այնուհետեւ միասին էինք գնում
պտտելու կղզու չորջուռ և ճանապարհի
վրայ վայրի երակ քաղելու: Վերջապա-
սին Մանաստրի փողրկի անտառակի
մէջ, հետաքրքիր ու չար անխորհրդից
հետու, ձեռք ձեռքի մէջ, ծառի տակ
նստում էինք միասին, բոլորովին միա-
նակ, Մանաստրի կապույտ երեսին դէմ
Գիշերները, Անիլիան՝ մեր երկտառաբ-
նաւակներ, իւր եռադրոյթ թիւով նաւա-
կը պատրաստ պահում էր մեզ համար,
և լուսնի լուսով ծովը մեզմէ ու հան-
գարտ ալիքների վրայից թոցնում
էր մեզ Պրիմլոսի գաղտնապահ ու ա-
մայի եղբայրները:
Արմենիսան գեղեցիկ ձայն ունէր. իւր
երգերին՝ ոչ զը չգիտէ տալ այն երկա-
յին ու անման չեղան, որ մարդիս հո-
գին հիշատակումս ու աչքն արտասու-

քով է լցնում: Սիրող ու դժբաղդա-
թեան վրայ էին դառնում միշտ իւր
կրկրկի տունները:
Երբեմն ինձ այնպիսի համակերպու-
նաւոր դժկամակած էր երևում:
— Մեր միմեանց համար չկեր, ասում
էր երբեմն. տրամութեամբ գլուխն ե-
րկրցնելով:
Կնաւ չհարցրեց, որ սեղացի, որի
դաւակ լինելու կաթոլիկ էի և այս բա-
ւական էր նրան. ես էլ միայն հարե-
ւանցի սեղանի վրայից ունէի իւր մա-
սին, որոնք աւելի ներթափառութիւններ
էին քան ստոյգ լուրեր:
Չեմ կարող բացատրել իւր զայրոյթը
սիրտացան, Մարի էի կոչում նրան պար-
զապէս: Մի օր ասի իրեն, թէ նախ
Արմենիսա անուամբ ճանաչել էի նրան
և թէ այսպէս էին կոչում միտ բոլոր
կրկրցիները:
Չեմ կարող բացատրել իւր զայրոյթը
— Սա կաթոլիկ եմ, ասաց ցամաք
կերպով:
Իւր ծեր բարեկամը դարձաւ զայլս
էր որոշաւ երկնքները. զարմանք, որ
զա հայադաւան էր. տարիներից ի վեր
միասին չէին եղած. հետզհետեւ հառո-
ղուած էի, որ իւր համայնին էր և ինչ
էր հոգում նրա բոլոր չուայութիւնները:
Քաշուկու մարդ չէր. չէր ու հնազանդ
էր երևում միշտ, այն ոսկերիքով աւա-
նակներից մէկն էր, որոնց ամեն կողմ
հանդիպում էին:
Շատ ուտում էր ու քիչ խօսում, շատ
էր վճարում և քիչ ստանում, առանց
մեղադրու. իւր առաջին հաճոյքը Արմե-
նիսային գոհացնելն էր. դաւակ և աղ-
դական չունենալով ամեն բան զոհելու

պատրաստ էր նրա համար. ուղիւ էր
հետը ամուսնանալ, բայց նորաստի կինն
իւր աղատութիւնը դիւրութեամբ չէր
ծախել:
Այսպէս ուրեմն, սիրող ու միտաբա-
նութեամբ էր սահում մեր կեանքը: Ար-
մենիսան հայադաւան լինելու կտակածն
անգամ չունէր, բայց եւ ուղիղն ասած՝
ստաւապում էի իմ ակամայ հաւատա-
րացութեան համար: Հայերն իւր զը-
խաւոր ծաղրի նիւթն էին. մեր լեզուն
որ չէր հասկանում, մեր եկեղեցին, ուր
ոտք չէր կոխել՝ հերետիկոս լինելու վա-
խով, ենթակայ էին իւր յարձակումնե-
րին: Ըստ կարի ջանք էի անում իւր
սխալ ու յուր հաղորդութիւններն ուղ-
ղել՝ մեղմով, առանց կասկած հրաւիրե-
լու վրաս:
Միւսով ամենից նուազատ արարածն
էի եղել. ինչպէս բնորոտանում էր վեր-
ջապէս, և ես առաջինն էի անկմանս
բոլոր ամօթին ու բոլոր խորութիւնը
ճանաչել, բայց Արմենիսային կորցնելը՝
կեանքը կորցնելուց աւելի դժուար է
մահացու չէր:
Որքան պիտի տեսէր իմ օրհնագիրը
խաբութեան, ու է դիպում չպիտի
զան ճշմարտութիւնն երևան հանելու.
և ամեն վայրկեան ձեռքից հանելու աչ
ու դողով իմ երջանիկութիւնն դառն
ու պաշտելի տառապանք էր լինում
միշտ:
Գ.
Խաչի կիրակներեց մի առաւօտ, սեղ-
անների մի գեղեցիկ առաւօտ, նստել
էինք ծովափի կալիֆոնում:
Վանայք՝ հարկուած, չբուած, չպա-
րուած, տղադարձի մարդու, նոր, կի-
րակաւոր հագուստներով, բոլորն էլ

յոյներ, հետզհետեւ լցում էին, մէկ ծայ-
րում երաժշտական խումբն էր նուա-
զում ու կամօրջի մեկնող շողնաւոր
Հալկիի նաւամատոյցն էր բերում այցե-
լու ու չլուսն բազմութիւնը, դիտում
էինք դուրս եկողներին, ընդհանուր դու-
արթութիւն էր տիրում. ես էլ սովոր-
ախանից աւելի աւարտ Արմենիսային
կատակների վրայ էի ծիծաղում: Սա-
կարծ բարձր հասակով մէկը, ալիքաւոր
երկար մորուքով, սև վերաբրկով և չու-
խալէ փակելով, հետեւից որոշեց ինձ,
բարեկց ու գէպի ինձ աղղուեցաւ. այս
սև վերաբրկն, այս երկար մորուքն ան-
միջապէս ճանաչեցի. ինձ Բանիօի ասուե-
րից հաղար անգամ աւելի ահաբեկու-
թեանց այս մարդը՝ որ իւր անուշ ծայ-
տովն ու բարի դէմքովը մօտենում էր.
մեր խոստովանաւոր քահանան էր դա:
Առաջինի, մաքրակեց, չատախօս ու
ներողաւոր մարդ էր. երբեք ոչ մի տա-
ղաւարին առանց այցելութեան չէր թող-
նում մեզ. ինչն էր կնքել և զաւակի
պէս սիրում էր ինձ. զղացի փոթորիկ
զալուստն և ի զուր խոյս տալ ուղեցի
կամ ծակ փնտռելի՞ առաջ ու զլիսով
անհետ ու անտես լինելու համար:
— Ողջոյն, դաւակ, ասաց Տէր հայրը,
որ հասել էր մօտերը և չիթութիւնն
չէր տեսնում, ահա վերջապէս եկալ գտալ
քեզ. ուր էր լինում անցնալ տարուա-
նից ի վեր չես խոստովանել. այսօր
ստով տեղով պիտի խոստովանեմ և ա-
ռաջիկայ կիրակի Կնայը պիտի երթալ
սուրբ Հաղորդութիւն առնելու համար.
Տիկինը ու է, չեմ ճանաչում:
Տիկինը, երեսն անգամ նայելու քա-
ղութիւնը չունէի. իրենան չէր բաց-
ւում. Արմենիսայի կողմը ցոյց տուի

*) Տես «Նոր-Պարս» № 51.

Առան տեսնելով, Կրկնում էր գունա-
նու բարկաճայթ:

առնախնայելով լի էր այդ սենևակը,	խոտա
կիզելիս չարժանակել մաքից այն-	պատ-
անցկալելի, մէկ բառով տիրացել	—
ճանկութեանն և մէկ բառով որո-	Մե-
տայ տալ մկղապարտ ու յանցա-	տալով
նանուխիւնից, բայց չկարողացայ	միտա
բերել զատուի ու հեռանալ, սիրտս	դոխի-
ցաւ, այն ժամանակ դուրս թա-	շայտի
հողոյն բոլոր տառապանքը, սիր-	համա-
տ. յանցանքս միմեկէնս, հե-	նար-

հեղացայ, ահեղախնդիր մէջից խոյս	ծաղիկ
պէտք, վախճանաւորի որ պատերը	սուպ
վիւրջին յանկարծ, հեղացայ պան-	հետո,
ու ամբողջ թիղեղի փշուռած	ճանաչ
ու երազներս, ետևս չզարձայ.	փոխա
բարձրին մեր խաջարարին հանդի-	նը կի

Խաբէութիւնս՝ սիրոյս մե-
ղքը բացարկից, համայնապէս ու
թիւին համարից չհաստատուեալ
զօհրանքով կ'անու մեծութիւնը
դիմակէ մեծ զոհողութիւններ
հատուցց, եւ կ'ախշելով թիւ-
երէ կէ, ինքը հայապատմութե-

ողպաւորութիւն թողց հանդի-
ւերի վրայ: Այնպէս լամբի մէջ
կ'են էր կողմնակի անձնատու-
յոյց ու: Գաւառնակին էր, որ լաւ
ընթացակի վրայ Օրնինսկու:

Հէր բարկանում էրը Արմէնի-
տունում նրան, մեր բոլոր
ս սիւայն յիշատակ մնաց իրեն.
պրերը մեղ լամանեցին ու
անցան վրայից. իմը՞նի իմա-
րմէն լսան լար ծկրունի բա-
նետ ստունացել է:

Յ) Տեա Վատչք Մխիթարեան հարց) :

10-7